

ВЪНШНОИКОНОМИЧЕСКА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ И ТЪРГОВСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ НА БЪЛГАРИЯ

Разгледани са главно въпроси на търговската интеграция на България със страните-членки на ЕС от периода на подписването и влизането в сила на Споразумението за асоцииране на България към Общността. Провежданата обща икономическа и търговска политика от ЕС към държавите от ЦИЕ е в рамките на общата външна политика и тази за сигурност.

Анализирани са резултатите от изпълнението за десетгодишния период на Договора за асоцииране на България към ЕС. Посочени са позитивните резултати и проблемите във външнотърговските отношения и са очертани основните тенденции във външнотърговския обмен при присъединяването ни към ЕС.

JEL: F02, F13, F15, O19

Проблемът за присъединяването на България към Европейския съюз придобива многостранни аспекти. Наред с политическите особено важно място имат икономическите критерии, които сега придобиват решаващо значение поради сериозните затруднения, които изпитва нашата икономика в периода на преход. Те са свързани преди всичко с нейното реструктуриране, осъществяването на печеливша и резултатна приватизация, постигането на по-висока производителност на труда и намаляване на производствените разходи, определящи ефективността на секторната и вътрешноотрасловата специализация за повишаване конкурентоспособността на продукцията и съответно на икономическите изгоди във формиращото се реално функциониращо пазарно стопанство.

Общата икономическа и търговска политика на ЕС

С Договора за ЕС, подписан през февруари 1992 г. в Маастрихт и в сила от 1 ноември 1993 г., се обхваща общата външна политика и сигурността. В този договор поставената основна цел за изграждане на икономически съюз се състои в координация на икономическата политика и на валутния съюз, както и разширяване впоследствие на институционалните правомощия във връзка с провеждането на общата външна политика. Въпросът за координиране на икономическата политика стои с още по-голяма сила за страните-кандидатки поради различията в икономическото равнище между тях. Това определя необходимостта от постигането на по-ефективни резултати в тази сфера, за което допринасят приетите решения и регламентът за бюджетните позиции и координацията на икономическите политики от създадения от Европейския съвет през юни 1997 г. *Пакт за стабилност и растеж*.

На сегашния етап страните-членки на ЕС все още не са постигнали значителни резултати в изграждането на икономическия съюз при провеждането на различните видове политики от отделните държави като данъчната, валутната и т.н., където някои от тях са запазили своята

компетентност. Координацията им на практика не позволява изграждането на икономически съюз с единна икономическа политика.¹ Но докато между страните-членки за продължителното действие на договорите за създаване на икономически и валутен съюз е постигнато сближаване, то при кандидатките за пълноправно членство в ЕС различията са значителни. От тях с най-високи темпове на икономически растеж през 2002г. са: Литва – 6.7%, Латвия – 6.1% , Естония – 5.8%, при 4.8% за България. За 2003 г. оценката е за 4.5% (предварителна), а през 2004-2005 г. - над 4.5%, което не е достатъчно за достигането на другите по-високи икономически показатели както на новите страни-членки, така и на досегашните.

Това още повече засилва необходимостта от по-широка координация на икономическата политика със съответните държави с оглед преодоляване на трудностите в по-кратки срокове и респ. по-ускорено включване в единната икономическа политика на ЕС, чието провеждане се предвижда за по-късен етап, след успешното приключване на процеса на икономическо сближаване.²

Съгласно общите разпоредби на Договора за ЕС,³ като *основни задачи* на Съюза са формулирани:

- Съдействие за развитието на устойчив икономически и социален прогрес посредством създаването на територия без вътрешни граници и на икономически и валутен съюз.

- Отстояване на идентичността на международната сцена посредством осъществяването на обща политика в областта на външните отношения и сигурността.

- Тясно сътрудничество в областта на правосъдието и вътрешните работи.

- Запазване изцяло на “достигнатото в правото на общността” (acquis communautaire) и неговото развиване в зависимост от съществуващата необходимост за различните видове политики и формите на сътрудничество⁴ (чл. V, дял I от общите разпоредби);

- Осигуряване от Съюза на координация на действията - в областта на външните отношения, икономическата политика и политиката за развитие и т.н.

Юридическата основа на *Общата търговска политика* (ОТП) на ЕС е заложена в Договора за създаване на Европейските общности (ЕО – дял VII), респ. ЕИО. Тя се основава на единни принципи, между които постигане на единство относно мерките за либерализация, експортната политика и мерките за търговска защита (чл. 113).⁵ OTP е в основата на изградения митнически съюз между

¹ Принципът за координиране на икономическата политика е залегнал в Договора за създаване на ЕИО от 1957 г. Вж. Основни договори на ЕС. Т. II. С., Център за европейски изследвания, 1997, с. 110.

² Вж. Дебатът за политиките на разширения Европейски съюз. – АБСКЕБ, 2003, N 4, с. 43.

³ Основни договори на ЕС. Т. II...

⁴ Напредъкът на България по пътя към членство в ЕС през 2000 г. – В: Доклади от Конференцията на Европейския институт. С., 2001, с. 135.

⁵ Основни договори на ЕС. Т. II..., с. 110.

държавите-членки, които цели да допринесе за хармоничното развитие на световната търговия чрез постепенната отмяна на ограниченията в нея и намаляването на митническите бариери (чл. 110). По този начин благоприятният ефект от премахването на митата между държавите-членки ще повиши конкурентоспособността на техните предприятия. За гарантиране изпълнението на мерките в рамките на търговската политика Комисията може да разреши предприемането на необходимите защитни средства при съответни условия (чл. 115).

Изграденият митнически съюз обхваща цялата търговия със стоки, като се основава на свободното им движение (чл. 9-17) и включва забрана на мита върху вноса и износа между държавите-членки и на такси с равностоен ефект. Количествените ограничения по вноса и всички мерки с равностоен ефект бяха премахнати постепенно. По отношение на третите страни беше изработена обща митническа тарифа с редица неблагоприятни последици за тях.

Търговската политика на ЕС в рамките на общата ѝ икономическа политика е ограничена по своя обхват и в същото време разполага с голям пакет от инструменти, прилагани в отношенията с други държави. В условията на либерализация на международната търговия и глобализация на международните икономически връзки особено значение за рамките, в които тя се провежда, има дейността и членството в Световната търговска организация (СТО).

Политиката в областта на *конкуренцията* е тясно свързана с изградения митнически съюз между страните-членки и подписаните и действащи споразумения за асоцииране с кандидатките за членство. Политиката на конкуренцията играе допълваща роля към търговската политика. При "излизането" на фирмите на европейския пазар се създават условия изложените на международната конкуренция износители да повишат икономическата си ефективност.

Договорът за ЕС определя като една от основните дейности на Общността следването на "система, която да гарантира *ненарушаването на конкуренцията* в рамките на вътрешния пазар" (чл. 3g). ЕС и държавите-членки са заинтересувани задълженията за страните да се спазват стриктно, така че въвеждането на политиката на конкуренцията и прилагането ѝ да бъдат предварителни условия за откриването на по-големия вътрешен пазар и крайната цел – присъединяването към него в преходния период. Правилата, регламентиращи конкуренцията, се въвеждат в предприсъединителния период. Интерес от икономическа гледна точка представлява осигуряването на ефективна защита на конкуренцията. Прилаганият нотификационен режим обаче се оценява като неефективен инструмент за защита на конкуренцията.⁶ Той е трудно изпълним от малките и средните предприятия, особено от страни в сложен преход към пазарна икономика. С разширяването на Съюза тази система може да се окаже твърде неефективна.

⁶ Пак там.

Външнотърговската ориентация на *България* в периода на преход се определя от приобщаването ѝ към ЕС, юридически регламентирано със Споразумението за асоцииране от 8.03.1993 г., в сила от 1.02.1995 г. След подадената официална молба за присъединяването на страната през 2000 г. преговорите за пълноправното ѝ членство в Общността са в заключителната си фаза. До средата на 2004 г. предстои затварянето на последните от общо 30 преговорни глави.

На сегашния етап между *България* и ЕС продължават да са в сила разпоредбите на Европейското споразумение за асоцииране (ЕСА) към Общността, където са регламентираны условията за износа ѝ на пазара на страните-членки, както и техният експорт на българския пазар. Необходимо е да се изтъкне, че позицията на ЕС по търговските отстъпки, които са в основата на ЕСА, беше ограничителна, особено що се отнася до т. нар. "чувствителни" сектори. С редица разпоредби в него като асоциирана страна България се подготви за поемане на задължения, произтичащи от договорите на Общността, за да отговори на основните критерии за членство. Между тях са: четирите свободи на движение – на стоки, услуги, капитали и хора; конкуренцията и сближаването на законодателствата и т.н.

След приблизително *десетгодишното действие* на *Европейското споразумение* (поради предварителното прилагане на Временното споразумение от датата на подписването) поетапно бяха намалени митата във взаимната търговия с промишлени изделия при по-бавен темп за селскостопанските стоки. Предприеха се стъпки за съкращаване прилагането на нетарифните ограничения и тяхното премахване със създаването на зона за свободна търговия.

Фактически най-новите резултати от изпълнението на Договора за асоцииране на България към ЕС се съдържат в последния *редовен годишен доклад на Комисията на ЕС относно "Напредъка на България при присъединяването" от ноември 2003г.*⁷ В него се прави реалистичен анализ на изпълнението на икономическите критерии (политическите не са предмет на разглеждане) при прегледа на постигнатите резултати през изтеклия период с оглед по-нататъшното ускорено преодоляване на проблемите. В доклада се дава положителна оценка на изпълнението на политическите критерии и на постигнатите икономически резултати - макроикономическа стабилност, висок икономически растеж, ниска инфлация, ограничен бюджетен дефицит, рационална фискална политика в условията на валутен борд, намаляване на външния дълг и др.

Сред редицата позитивни оценки по отношение на *икономическите критерии* трябва да се отбележи подобряването на достъпа за наши стоки на пазара на Общността, което обуславя разширяването на възможностите за активизиране на външната търговия на българските партньори с фирми от страните-членки на ЕС.

⁷ Вж. Regular Report on Bulgaria's Progress towards Accession, 2003.

За изграждането на отворена пазарна икономика със “свободна” конкуренция свидетелстват както достигнатите макроикономически показатели, така и сравнително успешното развитие на българския бизнес. Именно те характеризират процеса на функциониране на пазарно стопанство, макар и не в неговата напреднала фаза.

Не така изглежда изпълнението на поставените цели при изграждането на реално функционираща пазарна икономика и нейното динамично развитие. Необходимо е да се посочат съпътстващите я сериозни проблеми и незадоволителни резултати при осъществяване на приватизацията и неефективният след-приватизационен контрол с нарастваща междуфирмена задлъжнялост, общински дългове и т.н. В доклада се правят препоръки за преодоляване на трудностите и продължаване на структурната реформа, борбата срещу корупцията и др.

Периодът на преход у нас е съпроводен с множество кризисни процеси преди всичко при реструктурирането на индустрията – приватизацията на българските предприятия и ограничаване до ликвидиране на някои сектори и производства, съкращаване на промишленото производство около 2 пъти спрямо 1989 г. Същевременно с незадоволителното провеждане на аграрната реформа и бавното и усложнено възстановяване на собствеността върху земята земеделното се превърна във второстепенен сектор за икономиката и за международния ни обмен.

Трябва да се отбележи обаче основната роля на този международен договор за асоциирането на България към ЕС в предприєдинителния период за развитието, макар и противоречиво, на българското стопанство преди окончателното ни приемане като пълноправен член на Съюза.

Външнотърговската интеграция на България с ЕС

Присъединяването на България към ЕС означава преди всичко органичното ни интегриране в единния вътрешен пазар на Общността, което до голяма степен определя и цялостния ефект в икономически план от европейската ни интеграция. В търговската ни интеграция вече е натрупан значителен опит, който би трябвало да се оцени критично и да се осмисли с оглед бъдещите действия за задълбочаване на многостранните ни търговско-икономически отношения.

Съгласно действието на Временното споразумение за търговия от 1993 г. и досегашното действие на ЕСА беше създадена зона за свободна търговия на българския пазар за промишлените произведения на страните-членки с пълното премахване на митата от 1.01.2002 г. Прогресивно на етапи бяха намалени и премахнати митата за промишлените произведения. Спрямо чувствителните стоки, между които черни метали, текстилни произведения и селскостопански стоки, по-продължително беше прилагането на количествени ограничения – квоти; допълнителни, компенсационни и антидъмпингови мита; а за селскостопанските произведения - компенсационни облагания, изравнителни такси и др., при високи изисквания за качество. На техническо равнище бяха договорени отстъпки във взаимния обмен на преработени селскостопански продукти. Приложени бяха

автономни търговски мерки към Споразумението по вината под формата на Допълнителен протокол (от 1.01.2001 г.) към Европейското споразумение и т.н.

Характерно за приобщаването на българското стопанство към единния вътрешен пазар на ЕС е осъществяването на свободното движение на стоки, за което характерен показател са обемът и динамиката на *външната ни търговия* със страните-членки при възходящ стойностен обем – от 2.57 млрд. дол. през 1993 г. и съответно 7.04 млрд. дол. през 2002 г. Общо външната търговия на България с ЕС нараства по-бързо, отколкото с другите региони и Съюзът е вече основен търговски партньор на страната (табл. 1).

Таблица 1

Участие на ЕС в стокообмена на България (%)

	1993 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.*
Износ	46.5	51.7	54.8	55.7	56.6
Внос	44.5	44.7	49.4	50.2	49.5
Общо	45.5	48.2	51.6	52.5	53.1

* Предварителни данни.

Изчислено по Статистика на външната търговия. НСИ, 1993 – 2002.

Ориентацията на външната ни търговия определя и отвореността на българската икономика към ЕС (съотношение на стокообмена към БВП в%). Тя е значително по-висока при вноса и по-ниска при износа. Тази тенденция се определя преди всичко от стокообмена ни с ЕС, чийто пасив в търговския ни баланс от началото на 2000 г. е от 42 до 45%. За близките 2-3 години очакванията са за по-значителен износ, особено за европейския пазар, където с премахването на прилаганите мита и нетарифни ограничения във взаимния обмен достъпът за български продукти ще бъде улеснен (табл. 2).

Таблица 2

Износ и внос на България спрямо БВП (%)

	1999 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.
Износ	30.6	38.2	39.4	35.8	39.9
Внос	42.1	51.5	53.2	49.5	57.7
Средно	36.3	44.8	46.3	42.7	48.8

Изчислено по: Статистика на външната търговия. НСИ, 1999 – 2003; Информационен бюлетин на БНБ, 2004, N 1.

Оценката на ефектите от отвореността е противоречива величина. Особено значение придобива съответната съпровождаща политика за максимизиране на изгодите от отварянето на стопанството, чрез което се реализират сравнителните предимства на страната, като се разширяват производствените мощности, вкл. и в областта на новите технологии.

Независимо от предстоящото ни членство обаче интеграцията ни с Общността не се осъществява с ускорени динамични темпове с оглед доближаването ни както по основни икономически показатели до тези на новите страни-членки, така и до значително по-високите темпове в динамиката на външнотърговския обмен, особено на експорта. Засега структурата му не благоприятства достатъчно позитивно икономическо развитие, макар и да се наблюдава производствено-технологично обновяване и повишаване конкурентоспособността на български изделия. За това ще допринесе прогнозирането на конкретните направления в развитието на стопанството в средносрочен и дългосрочен период при формулирането на икономическа стратегия и очертаването на съответните перспективни области за развитие през настоящото десетилетие при съобразени изменения в приоритетите – преди всичко въпросите на ефективността и рационалната организация на икономическите процеси.

Неблагоприятен признак от края на 90-те години за външната ни търговия обаче е дисбалансът между вноса и износа, особено от началото на 2000 до 2003 г. (при активно салдо само през 1996-1997 г.), което определя и нарастващото пасивно салдо в търговския баланс на страната през последните години. За 2003 г. то надхвърля 2 млрд. дол.⁸ Дефицитът в търговския ни баланс нараства главно поради увеличаващия се внос, който се е удвоил през последните години спрямо 1993 г.

Продължителното действие на Европейското споразумение показва, че този период не беше достатъчен за постигането на очаквани трайни положителни промени в *стоковата структура* на външната търговия на България с ЕС. Предно място в българския *износ* през 2000-2002 г. продължават да заемат полуфабрикати и готови изделия с ниска степен на преработка: текстилни изделия - с участие 1/3, метали и изделия - 20-30%, следвани от машини и апарати - 10%, минерални и химически продукти, спадащо участие на селско-стопанските произведения и др. От началото на 2000 г. позитивна характеристика за българския *внос* от страните-членки на ЕС представлява нарасналото участие на машини и апарати (с дял 1/3), текстилни изделия (20%), транспортни средства (9-10%), телекомуникационна апаратура и др., което може да допринесе за модернизиране на българското производство и експорт. Все още обаче този процес не се управлява с оглед в ускорени периоди да се постигне насочването на значителни инвестиции в производството и да се реализират прогресивни структурни изменения в икономиката.

Сравнението на постигнатия от нас напредък в европейската търговска интеграция с ЕС спрямо резултатите на другите страни от ЦИЕ показва, че България регистрира определен успех, но успоредно с това при провеждането на икономическата политика са допуснати стопански и субективни грешки и тя изостава в този процес в сравнение с държавите от

⁸ Research Reports. Special Issue on the Transition Economies. Wiener Institut für International Wirtschaftsvergleiche, 2004.

групата. Това показват и данните за външната търговия на останалите страни-кандидатки, особено Унгария, Полша, Чехия, Словакия и др., което потвърждава по-ниската степен на търговската ни интеграция с ЕС.

В резултат от осъществяваната либерализация на взаимната ни търговия със страните от Съюза средното равнище на митническото облагане в България към 2003 г. е вече 11.6% (режим на най-облагодетелстваната нация - MFN) за всички стоки (при 15% към 2000г.), а в ЕС –6.3%; съответно за промишлените изделия 8.7%, а в ЕС – 3.6%; 11.7% за рибните продукти и 23.5% за селскостопанските произведения – при 16.2% в Съюза. Прилаганите средства на външнотърговската политика и либерализацията на търговията доведоха до известни положителни резултати в българската икономика в периода на преход и до повишаване конкурентоспособността на изделията ни на европейския пазар. Неблагоприятно влияние при осъществяването на износа на селскостопански произведения обаче имаше задържането на либерализацията за някои стоки, удължаването на периодите за договаряне и забавянето на влизането в действие на по-облекчени условия за отделни производства, между които вина и спиртни напитки, риба и рибни продукти.

Таблица 3

Участие на ЕС във външната търговия на страни-кандидатки през 1993-2001 г. (дял в %)

Страни		1993 г.	1995 г.	1997 г.	2000 г.
България	износ	30.0	37.2	43.3	52.2
	внос	32.8	38.1	37.3	48.6
Унгария	износ	58.1	62.7	71.2	74.0
	внос	54.4	61.5	62.6	56.6
Полша	износ	69.2	70.6	64	70.5
	внос	64.7	64.6	63.8	61.7
Чехия	износ	49.4	55.1	59.9	67.3
	внос	59.3	56.4	61.7	70.5
Словакия	износ	29.5	37.4	45	59.5
	внос	27.9	34.7	39.5	51.7
Румъния	Износ	41.4	53.2	56.5	65.5
	Внос	41.3	49.6	43.6	60.4
Словения	Износ	63.2	67.2	63.6	66.1
	Внос	65.6	68.9	67.4	68.6
Естония	Износ	17.8	54.1	66.9	17.8
	Внос	23.3	66	74.9	23.3

Източник: European Economy. Enlargement Papers, 2002, N 7.

Въпреки проявилите се положителни ефекти при изграждането на зоната за свободна търговия между страните-членки и кандидатките за членство интегрираността на българското стопанство с Общността не е така висока, както при други кандидатки, особено в търговията, а също и в индустрията и различните сфери на услугите. Поради това оценката за приноса на нетната външна търговия може да бъде по-неутрална, отколкото през предишни години (вж. табл. 3).

Към това може да се отнесе и евентуалното неблагоприятно въздействие за българските изделия на европейския пазар от засилване на конкуренцията от произведенията на новите 10 членки на ЕС поради известни различия в митническото облагане и прилаганите нетарифни мерки за експортни промишлени произведения (например черни метали) и селскостопански продукти (млечни и месни произведения, вина и т.н.) в традиционната търговия, както и в сферата на услугите при различните форми на промишлено и финансово сътрудничество.

В същото време негативна черта на българския експорт в страните-членки на ЕС представлява структурната му слабост. Той все още е ограничен по номенклатура, като в него доминират продукти с по-ниска степен на обработка, характеризиращи се с висока трудова, материална и енергийна поглъщаемост.

Що се отнася до търговската интеграция на българското стопанство и Съюза, тя все още не е резултат от трайна специализация и коопериране в производството между партньори от страните, от задълбочаване на връзките на междуфирмено равнище и не свидетелства особено за устойчиви производствени и търговски отношения. Това проличава най-вече в не особено благоприятната структура на износа на българска продукция на пазара на Общността.

Картината на структурата на търговския баланс на ЕС със страните-кандидатки за членство е разнообразна – тя е по-благоприятна с новите членки. По отношение на България по стокови раздели се наблюдава големият ни пасив със страните-членки при търговията с машини и транспортни средства (раздел 7) и химически продукти (раздел 5) - съответно 722 млн. евро през 1999 г. и 390 млн. през 2000 г.⁹ Положително салдо се регистрира при износа ни на различни готови изделия (раздели 6 и 8), суровини (без горива) и животински и растителни мазнини и масла.

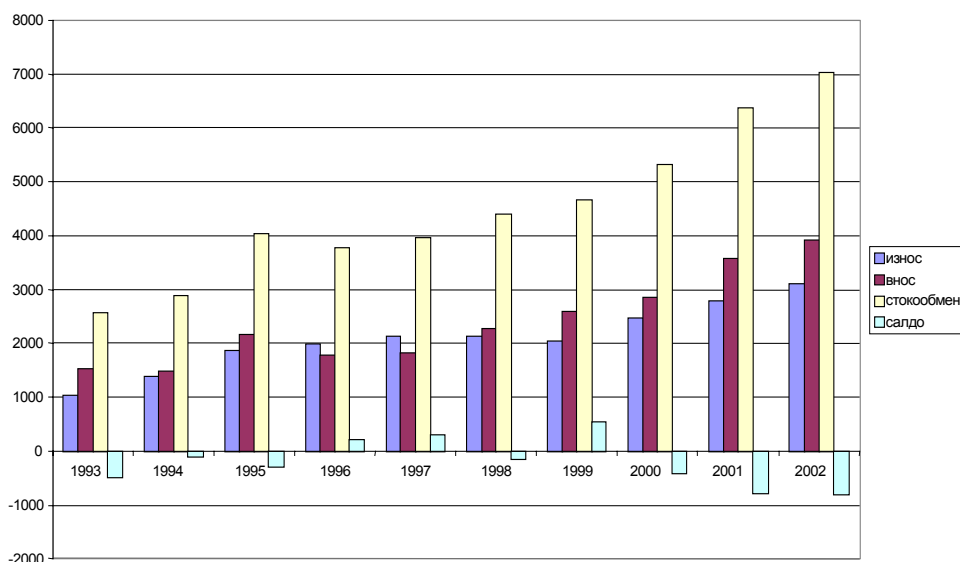
По отношение на експортните стоки на другите страни-кандидатки за членство българските произведения трудно издържат на конкурентния натиск на високотехнологични и съвременни изделия, което намира израз в загубата на предишни пазарни позиции.

Причините за това състояние са съпътстващите интеграцията *проблеми* в нашата икономика, поради които беше забавен процесът на

⁹ Problèmes économiques, 2001, N 2688-2689, p. 62.

адаптация на българските производства към високите изисквания на европейския пазар. Продължава да бъде актуален проблемът за формиране на приоритетни направления в съответни стопански сектори със сравнителни предимства на пазара на общността.

Това се потвърждава и от динамиката и структурата на външната ни търговия с ЕС за периода 1993-2002 г. През анализирания период българският износ се е увеличил около 3 пъти, а вносът - 2-6 пъти, при нарастване на пасивното салдо 1.7 пъти. По предварителни оценки през 2003 г. се наблюдава значителен ръст на износа, но и по-голям внос, поради което дефицитът във външната ни търговия с ЕС се увеличава, респ. и в общия пасив на страната.

Фиг. Външна търговия на България с ЕС през 1993-2002 г.

Развитието на търговския обмен на България с ЕС е отражение на трудния ни преход към пазарна икономика, на закъснението и колебанията при провеждането на структурната реформа. Характерно за стокообмена ни със страните-членки през последното десетилетие е значителното нарастване след 1999 г. на пасивното салдо при изпълнението на договореностите по Европейското споразумение.

Силната конкуренция на европейския пазар и недостатъчното проявление на положителни тенденции в нашето производство и експорт в периода на преход се отразяват и в *структурата* на износа ни на

европейския пазар. Слабо отражение намират пробиващите си път частични отрасли и секторни промени в икономиката ни, като се запазва предното място на полуфабрикати и готови изделия с невисока степен на преработка и с висока интензивност на труд. По своите качествени характеристики структурата на българския износ отстъпва чувствително на износа на страните от Централна Европа (табл. 4).

Таблица 4

Основни стокови раздели в стокообмена на България с ЕС (дял в %)

Износ	2000 г.	2001 г.	2002 г.	Внос	2000 г.	2001 г.	2002 г.
Текстилни изделия	26.6	30	32	Машини и апарати	23.7	24.4	23.6
Неблагородни метали	28.9	22.4	19	Текстил	20.2	20.5	20.9
Машини и апарати	9.1	9.2	10.2	Транспортни съоръжения	13.5	15.1	14.2
Минерални продукти	3.5	6.1	6.4	Химически продукти	10.6	10.2	10.0
Химически продукти	6.3	5.4	3.7	Пластмаси и изделия	4.5	5.4	5.6
Обувки, шапки	4.6	5.5	5.0	Неблагородни метали	6.1	5.1	5.5
Продукти от растителен произход	2.0	2.7	5.8	Продукти на хранителната промишленост	2.4	2.2	2.3

Най-голямо участие в българския *износ* имат текстилните изделия (облекло и трикотаж) – с 32% през 2002 г., неблагородните метали - с 19% (главно чугун и стомана), следвани от машини и апарати (главно електрически) - с 10%, минерални продукти (горива и петролни продукти) – 6%, химически продукти – 4%; обувки, шапки – 5% и продукти от растителен произход - 3-4%. Съкратен е дялът на редица традиционни хранителни продукти, както и на напитки, тютюн и др., като резултат преди всичко от прилагането на митнически и нетарифни пречки за българските произведения, макар и намалени и в процес на премахване за някои от тях. За това допринасят и високите качествени, санитарни, технически и други изисквания на пазара на Общността. Задържането на стойностния обем на българския износ за ЕС в края на 90-те години и по-ниският темп на прираст спрямо вноса ни оттам обуславят тенденцията към увеличаване на дефицита в търговския ни баланс от началото на 2000 г., който се задълбочава в предприсъединителния период, предхождащ пълноправното ни членство в Съюза. Наблюдаваното известно разширяване на българския износ в страните-членки в началния период на действие на Европейското споразумение е последвано от по-умерено развитие, особено по отношение

на вноса ни оттам. Това свидетелства и за неголемите положителни ефекти за българския експорт и частичното възползване на износителите ни от ефективен експорт в страни от ЕС. За това допринесе и неподготвеността на нашите производители за преодоляване на конкуренцията в единния вътрешен пазар, както и за посрещане на конкурентния натиск на произведенията на страните-членки на българския пазар, вкл. и на продоволствени стоки.

Положителен момент в българския *внос* напоследък представлява увеличаването на вноса на машини и апарати, автоматични транспортни средства, телекомуникационна апаратура и др., макар и инвестиционните стоки да не са преобладаващи – тяхното участие съставлява около 40%. Процесът на модернизация на важни сектори на индустрията, инфраструктурата и цялата икономиката е труден и продължителен, а забавянето на развитието в основни стопански отрасли поради недостатъчните инвестиционни възможности е съпроводено с колебливо развитие на съответни български производства в средно- и дългосрочен период, в т.ч. и за експорт.

През изтеклия десетгодишен период на осъществяване на либерализация на външната ни търговия преимуществено със страните-членки на ЕС чувствително бяха намалени митата за промишлени изделия, докато за селскостопанските произведения понижението беше в по-малка степен - до съответно равнище, с оглед осигуряване, макар и временна защита на местното производство. Навлизането на европейския пазар на българските изделия обуславя и оценката на изгодите от двупосочната либерализация. Общо те са умерени при стоковата търговия, докато в търговията с услуги, където е предстоящо тяхното реализиране, могат да се очакват и по-големи ефекти, например в сферата на финансовите услуги, движението на капитали и др. Засега обаче се прави твърде малко по отношение на либерализацията в тази сфера предвид недостатъчното развитие и все още неясно определената политика в близките години. Пълна либерализация ще бъде постигната при включването ни изцяло към единния пазар на ЕС с влизането в действие на договора за пълноправно членство през 2007 г. Трябва обаче да се има предвид реалното функциониране на разширения европейски пазар от 25 членки, което означава и по-силна конкуренция от новоприетите страни.

Твърде актуални са въпросите на *конкуренцията*, особено във връзка с предстоящото приобщаване на България като пълноправен член на ЕС. В предприсъединителния период от важно значение е запазването и договарянето на по-благоприятни условия за достъпа на определени български изделия с характерни качества, сортове и марки, особено в периода на приспособяване на стопанството ни към разширения европейски пазар, характеризиращ се с изострена конкуренция. Важна роля може да изиграе политиката за насърчаване на износа, на възстановяване на

позициите на редица български произведения, между които и селскостопанските, чието участие се съкращава в отделни години. За това могат да допринесат данъчни и административни стимули, в т.ч. кредитни и банкови облекчения. За целта е необходимо по-ускорено да се прилагат предоставяните възможности за финансиране на проекти, помощи и субсидии за производството на определени земеделски продукти и др.

На сегашния етап съществено значение има характерът на *проблемите*, които националното ни стопанство трябва да преодолее в сравнително краткия период до 2007 г., за да може да се доближи до някои от по-високите икономически показатели на държавите от първата десетка за членство в ЕС.

В основата на *разширяването* на Съюза със страните от ЦИЕ стои икономическата и структурната политика. "Програма 2000" на ЕС може да се характеризира като насоки за осъществяване на предизвикателствата на разширяването. Измененията в структурната политика на Съюза, както и реформата на общата селскостопанска политика с ограничаване на финансовите разходи за т. нар. "втора вълна" на присъединяването, към която се причислява и нашата страна, поставя нови въпроси и сериозни трудности за преодоляване.

Проблеми и тенденции във външнотърговския обмен при присъединяването на България към ЕС

Икономическите аспекти на приобщаването ни към ЕС засягат преди всичко общата му политика, както и тази по отношение на изграждането на икономическия и валутен съюз. Посочените в Договора за създаване на Европейската общност (впоследствие ЕС) цели включват дейностите на Общността по премахването между държавите-членки на митата и количествените ограничения върху вноса и износа на стоки и на други мерки с равностоен ефект; а вътрешният пазар се характеризира с отмяната на пречките за свободното движение на стоки, хора, услуги, капитали и др. (чл. 3).

Сегашната външнотърговска политика на България е подчинена на подготовката за членство в ЕС. За страните-кандидатки, вкл. нашата, провеждането на политиката на конкуренцията е свързано с разширяването на обхвата ѝ в Общността и възможността за възползване от ценовите предимства при по-висока конкурентоспособност на редица изделия на единния вътрешен пазар на ЕС. Като все по-актуално се очертава разработването и провеждането на по-целенасочена и гъвкава търговско-икономическа политика, чиято основна цел да бъде *стимулирането на износа* на основата на развиването на стратегически производства, особено и с участието на фирми от страните-членки на ЕС. Една по-активна политика на производствено и научно-техническо коопериране с такива фирми може да съдейства за ускоряване на процеса на търговската ни интеграция със

Съюза, както и повишаване на ефективността на българското производство и износ.

Важна роля в това направление ще имат различните финансови инструменти на ЕС, от които нашата страна може по-успешно да се възползва за преодоляване на националните конкурентни проблеми, отнасящи се до технически стандарти, качество, ефективност на сектори и производства, по-динамична инвестиционна дейност и т.н.

ЕС и държавите-членки са заинтересувани задълженията на страните да се спазват стриктно, така че въвеждането на политиката на конкуренцията и прилагането ѝ да бъдат предварителни условия за откриването на поголемия вътрешен пазар и осъществяването на крайната цел – присъединяването към него в преходния период.

Интерес от икономическа гледна точка представлява осигуряването на ефикасна защита на конкуренцията. Прилаганият нотификационен режим обаче се оценява като неефективен инструмент за защита на конкуренцията.¹⁰ Той е трудно изпълним от малките и средните предприятия, особено от страни в преход към пазарна икономика. С разширяването на Съюза тази система може да се окаже твърде неефективна. С публикуваната Бяла книга за реформа беше предложена директно приложима система на изключения и беше изготвен регламент през септември 2000 г., което може да окаже благоприятно въздействие върху бизнеса, особено за малкия и средния, респ. върху инвестициите, конкурентоспособността, заетостта и др.

В рамките на икономическия съюз единната икономическа политика ще се прилага от всяка страна-членка, поради което и кандидатките за членство по пътя на изпълнението на изискваните условия приемат основните критерии като: балансиран и устойчив икономически растеж; избягване на прекомерно голям бюджетен дефицит (чл. 104с, ал.1); спазване на бюджетната дисциплина – съотношение на бюджетния дефицит към БВП и на държавния дълг спрямо БВП (чл. 104с) и др. Членуващите в ЕС страни действат в съответствие с принципа за отворена пазарна икономика със свободна конкуренция.

Докато в преходния по-ранен период на интегриране координацията на икономическата политика между страните-членки се изразяваше в приемане и провеждане преди всичко на общите насоки на икономическата политика на Съюза, то впоследствие предприетите важни икономически мерки доведоха до постепенно сближаване на икономическите им постижения и постигане на определени общи положителни резултати за цялата общност, например в бюджетната сфера.

Въпросите на *разширяването* на ЕС са доминираща тема в политиката към страните от Централна и Източна Европа. Съществено място в нея през последните години имат структурните проблеми, свързани с разширяването.

¹⁰ Пак там.

До известна степен отговор на предизвикателствата от него е “Програма 2000” на ЕС. В нейната основа са залегнали условията относно предпоставките за ограничаване на финансовите разходи в отделните споразумения на бъдещите нови страни-членки със Съюза. Провеждането на реформата на общата селскостопанска политика представлява също опит за регулиране на процеса на разширяването в тази сложна област. Но и в рамките на управляващите органи на Общността има сериозни трудности при предвижданията и управлението на лимитираните средства за осъществяване на разширяването с реално по-малко промени. Отражението на разширяването върху бюджета на ЕС трябва да се управлява в рамките на собствени финансови източници. Това означава, че в процеса на преговорите има положителни, а също и негативни резултати. Страните от ЦИЕ би трябвало да намерят своето място при реализиране на предоставените възможности за пълноценно участие в структурирания интеграционен процес.

По отношение разширяването на ЕС съществуват различни виждания и интерпретации на фазите - периодите за приемане на нови страни-членки (т. нар. първа и втора “вълна”), и са очертани различия за двете групи държави, както и възможност за трета “вълна”.¹¹ Развиващите се в края на 90-те години на миналия век и началото на новото десетилетие интеграционни процеси показват вероятността за проява на реални различия между двете групи страни при приемането на новите членки. В последно време се засилва настойчивостта на страните-кандидатки в определени области на преговорите с ЕС за намиране на преимуществено приложение на индивидуалните им постижения по пътя на присъединяването. Освен това особено значение придобива въпросът за постигане ползването на *преходен период* (т.е. удължаване на периода за влизане в сила на съответните разпоредби на Съюза) като изключение от “достигнатото в законодателството на ЕС” с придобиването на статут на пълноправен член.

Поради големите различия в производствените разходи между отделните страни при разширяването на ЕС се създават условия за проявление на сравнителните предимства между партньорите и респ. на изгодите за някои от тях. Те обаче могат да доведат до известно спадане на по-високото равнище в икономическото развитие на Съюза като последица и от различните фази на икономическия цикъл в отделните страни. Увеличаването на териториалния обхват на единния вътрешен пазар на ЕС трябва да се съчетае с повишаване на производителността на труда в средносрочен план в държавите-кандидатки от ЦИЕ, което да доведе до относително по-висок икономически растеж (сравним с този на 15-те страни) и постигане на правна и политическа сигурност в новите членки.¹²

¹¹ Henderson, K. Back to Europe. London, 1999.

¹² Avery & Fraser Cameron. The Enlargement of the EU. Sheffield, 1999.

По отношение на *външната търговия* в ЕС може да се очаква по-голяма динамика на взаимния вътрешнорегионален обмен и в същото време поради повечето сравнително неголеми икономики на новите страни-членки има основания да се прогнозира разширяване на външната търговия и извън този регионален пазар, свързано преди всичко с досегашните им външнотърговски връзки. Те свидетелстват за все още съществуващите различия в структурата на обмена на страните членки с държавите от ЦИЕ – новите и бъдещите страни-членки като България, Румъния и др.

Таблица 5

Структура на стокообмена на ЕС със страните от ЦИЕ през 1998-2001 г. (дял в %)

	Износ		Внос	
	1998 г.	2001 г.	1998 г.	2001 г.
0+1.* Храни, напитки, тютюн	13.6	14.0	10.0	10.7
2. Суровини	1.9	5.8	7.0	5.9
3. Електрическа енергия	2.0	2.6	8.7	14.0
4. Химически продукти	12.9	14.4	7.8	7.6
5. Транспортно оборудване	47.0	46.9	37.6	37.0
6-8. Други преработени изделия	27.5	26.8	29.7	27.8

* Раздели на СИТК (Standard International Trade Classification).

Източник: Commerce Extérieur 4/2003, Eurostat.

Докато вътрешнорегионалният обмен на ЕС се отличава с високия дял на промишлени изделия, вкл. и високотехнологични продукти както в износа, така и във вноса, стокообменът със страните от ЦИЕ се характеризира с по-голямото участие на промишлени стоки в *износа* на страните членки като: химически продукти, транспортно оборудване, различни преработени изделия, както и храни и напитки. Във *вноса* на страните членки най-голямо място заемат разделите: транспортно оборудване – с над 1/3, други преработени изделия, електрическа енергия, следвани от храни и напитки, тютюн. Следва да се изтъкне, че износът на страните членки на храни, напитки, тютюн е по-висок от вноса им от страните от ЦИЕ.

За малките икономики като *България* допълнителен източник на позитивен икономически растеж и допълнителни сравнителни предимства могат да бъдат обусловени от възстановяването на подценени на сегашния етап активни в миналото търговско-икономически връзки с Русия, Украйна, балканските страни, а също и незадоволителните резултати от изпълнението на договора със страните от ЦЕФТА и др.

Важно значение на сегашния етап придобиват достигнатите резултати в българското стопанство с оглед изпълнението на основните икономически критерии на ЕС. Изпълнението на икономическите критерии за членство в ЕС намират израз в основните показатели за развитието на българското стопанство през 2000-2003 г. и прогнозите за неговото развитие в средносрочен план – 2004 г. до 2007г.

Развитието на българската икономика до голяма степен се определя в рамките на района на Югоизточна Европа, както и от развитието на европейското икономическо пространство на фона на известно забавяне на икономическия растеж вследствие на неблагоприятното влияние върху американската икономика, и други региони, вкл. Западна Европа. По отношение на повечето страни кандидатки за членство в ЕС не се очертава значително забавяне на икономическия растеж, с изключение на Полша и Турция. По темп на растеж на БВП България показва сравнително добро място сред кандидатките – пето място за 2001г. след балтийските държави и трето-четвърто за 2002г. /по предварителни данни/. Като негативен признак за БВП на страната се посочва неговата структура и по-специално ниският дял на основния капитал /18%/ при висок дял на крайното потребление в него.¹³ Въпреки тенденцията на нарастването на инвестициите /местни и чуждестранни/, отношението на брутните инвестиции към БВП в българската икономика е под нивото на показателя в развитите страни, както и сред страните кандидатки. Следва да се изтъкне, че най-голям принос за растежа на добавената стойност в икономиката ни има секторът на *услугите*, където се създава над ½ от добавената стойност /относителният му дял в БВП е 51%/. Като се има предвид, че процесите на реструктуриране ще продължат, може да се очаква по-голяма ефективност от гледна точка на ролята на технологическия фактор и особено динамичното развитие на информационните технологии.

В краткосрочни **прогнози** на Икономическата Комисия на ООН за Европа /ИКЕ¹⁴ се изтъква недостатъчната сигурност на сегашния етап за плавно и устойчиво развитие, както и възможността за увеличаването на рисковете за малките европейски страни с интензивна търговия със страните членки на ЕС.

Неособено динамичното производство и спадащото импорتنно и вътрешно търсене в еврозоната /прогнозата за ръста на БВП в нея за 2003г. е едва 1%, а за 2004 г.- 2,3% / може да има неблагоприятно влияние върху стоковите и капиталови потоци в региона, вкл. и за очакванията за по-изгодна и ефективна приватизация.

¹³ Вж. Годишен доклад 2001 г. и 2002 г. на Агенцията за икономически анализи и прогнози. С., 2002, 2003.

¹⁴ Economic Survey of Europe U.N. 2/2001, p. 15-16; 2002.

Разностранните ефекти върху приходите от експорт при по-ниска активна дейност и нарастваща несигурност в международен план, по всяка вероятност ще се отрази неблагоприятно за износителите на стоки. Очертаващите се различия на въздействие по страни ще се определят от силата и продължителността на неблагоприятната тенденция надолу.

За страните в преход, между които и *България*, със значителна зависимост от външната търговия с ЕС и в процес на по-нататъшно изграждане на реално функционираща пазарна икономика, се очертават сериозни предизвикателства преди всичко при обмена с изделия на преработващите отрасли, изложени на силната конкуренция на европейския пазар с известни неблагоприятни последици.

На тази основа ще нарастват и проблемите вследствие на недостатъчна гъвкавост на продуктивния и пазарен фактор, не изцяло съобразена политика в условията на променящата се бизнес среда, наред с някои валутно-финансови ограничения в условията на Валутен борд. Това се отнася за България и балтийските държави, чийто ограничителен валутен режим не позволява свободното провеждане на по-либерална икономическа политика и особено на прилагането на антициклични мерки.

Сравнително по-високи са предвидените цифри за **България** от Европейската комисия в икономически прогнози за страните кандидатки за членство в ЕС. По отношение на БВП се очаква 4% за 2002г. и 5% за 2003 г.¹⁵ Що се отнася до възможния принос към БВП на нетния експорт - той е нулев /0,1%/ , вероятен резултат от високия отрицателен търговски баланс на страната.¹⁶

По данни на Националния статистически институт през 2001-2002г. българското стопанство се е развивало с растеж от 4%/ на чието основание се оценява, че е преодоляна кризата в икономиката от 1997г./, при по-неблагоприятни обаче други икономически показатели като промишлено производство, инфлация и безработица. Оценката за 2003 г. и очакванията за следващата 2004 г. са позитивни. Но като се имат предвид множеството проблеми, които следва да преодолява българската икономика и особено реструктурирането на нейните отрасли, в т.ч. на промишлените сектори, транспорта, инфраструктурата и селското стопанство, те изглеждат твърде оптимистични. Особена причина за това може да бъде и външната среда и предвижданото забавяне в развитието на главните движещи икономики в световното стопанство като САЩ , Япония и до известна степен Западна Европа. От друга страна за това ще бъде причина и неособено благоприятното развитие на външната ни търговия и по-специално нарастващият внос и дефицит в търговския ни баланс, превишаващ този от

¹⁵ European Economy. European Commission. Enlargement Papers N 9, 2002.

¹⁶ Вж. Приложение 2.

предходната година, при ниска конкурентоспособност на български промишлени изделия на външните пазари.

На тази основа според нас може да се предвидят и колебания в българския износ предвид на неговата предимствена насоченост към европейския пазар и диверсификация на търговските потоци и извън ЕС. От друга страна нарастването на вноса по всяка вероятност ще продължи предвид на потребностите на редица производства и сектори, особено поради необходимостта от реализиране на тяхното обновяване и модернизиране.

Българското стопанство се намира все още в предприсъединителна фаза, която се характеризира с опити за осъществяване на очертаните цели, свързани с присъединяването, което е един продължителен процес и не е изключено по-късният етап на включването ни в него след основната група от 10-те нови страни от Централна Европа и балтийските държави да окаже и известно неблагоприятно отражение.

Определената за България предстояща дата за присъединяване към ЕС е 2007г. /както и за Румъния/, която е реалистична и чието изпълнение може да покаже редица по-големи възможности в търговско-икономическата сфера и задълбочаването на търговската интеграция, която може да се превърне в предпоставка и решаващо условие за пълноценна производствено-икономическата интеграция със страните членки.

април 2004 г.